

ԱՐԱՐԱՏԱՊԱՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԴԱՎԱՆԱՆՔ*

Նարինե Հովհաննիսյան

1940-1980-ական թթ. հայ պոեզիայում որպես կորսված հայրենիքի գաղափարագեղագիտական խորհրդանիշ՝ Նաիրիի փոխարեն տիրական է դառնում Արարատ լեռան գրական պատկերը: Արարատապաշտությունը՝ որպես ծրագրային դավանանք, խորհրդահայ բանարվեստում և, առհասարակ, ազգային գաղափարաբանության մեջ հռչակեց Հովհաննես Շիրազը: Ժամանակի ազգային կյանքում իր ծրագրային հայրենասիրական պոեզիայով Շիրազը բացառիկ երևույթ է, կորսված հայրենիքի վերածնունդն ազդարարող ոգեղեն ուժ: Նա ձեռքեց Արարատ տանող գրական ճանապարհի պաշտոնական ուղեփակրոցները՝ տևական լուծությունից հետո վերստին կամուրջ ձգելով առկա և կորուսյալ հայրենիքի ու հայրենագրկված սփյուռքի միջև:

Ազգային-հայրենասիրական բանաստեղծությունը ժամանակին բռնադատվում էր իշխող վարչակարգի կողմից: Հաղթահարելով պարտադրվող գաղափարական սահմանափակումները՝ Շիրազն ազատագրեց հայրենասիրական պոեզիայի ներքին տիրույթները, ոգի ներարկեց ազգային բեկված հոգեբանությանը, տվեց ազգային ինքնավստահություն՝ խորհրդային միապետության քաղաքական պայմաններում հնչեցնելով իր էրգրի օրինական ժառանգության պահանջատիրության արդար պոեզիան: 1960-1980-ական թթ. Շիրազն այլևս հոգևոր առաջնորդ ուժ էր, որ մի ամբողջ սերունդի մեջ դաստիարակել էր բռնազավթված հայրենիքի ազատագրման գաղափարապաշտությունը: Կորուսյալ հայրենիքի գրական ճանապարհին Շիրազին ուղեկցում էր և համազգային- ժողովրդական փառքը, և ուղեփակրոցներին դիմագրավելու ներքին կորուսվել: 1937-ով խորհրդանշվող հայ ազգային հանձարի խորհրդային սպանդին հաջորդած գաղափարական սխեմատիզմի ու անկոնֆլիկտայնության համահարթիչ մթնոլորտում բացարձակ հնչեցնել կորուսյալ հայրենիքի ազատագրման գաղափարը՝ ոգու սխրանք էր: Շիրազը նշանավորեց ազգային գիտակցության վերելքի շրջափուլ՝ դառնալով հայ դատի պահանջատերը գեղարվեստի միջոցով:

Պատմական հայրենիքի ազատագրման խանդավառ ոգին, որ Շիրազի հայրենապաշտ պոեզիայի դիմագիծն է, իր տեսակարար կշռով սերում է ժողովրդական ոգու վիպասքից՝ «Սասնա ծռեր»-ից: Գիրը խիզախ է, անկաշառ, զգացմունքը՝ տարերային, ներշնչանքը՝ բացարձակ: Բառն ու բանը ծուխ ու բոց էր ժայթքում խորքից, ինչպես առասպելական եղեգան փողը: Արարատի քուրմն իր մեջ կրում էր արևմտահայ բանաստեղծական վերջին հանձարի «ցեղին սիրտը» և ցեղի ուժը, «ցեղին ցավն» ու ցեղի կորուսվել:

*Ոչ ոք չի կարող երգս կաշառել,
Դեպի Մասիս է երթս աննահանջ... [1]*

Արարատի գեղապատկերը հայ պոեզիայում ըստ էության անդրադարձվել է Ղ. Ալիշանի, Վ. Թեքեյանի, Վ. Տերյանի, Ե. Չարենցի բանաստեղծական արվեստում: Շիրազի արարատապաշտությունը հզոր է և ջղուտ, Արարատին վերահասնելու գաղափարը՝ աներկբա, զգայական պորթկումը՝ հոսանուտ: Արարատի չափունով բանաստեղծն

* Հոդվածն ընդունվել է 23.03.2015:
Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել բ.գ.դ., պրոֆեսոր Ս.Խանյանը:

աղաղակում է ցեղի բաղձանքն ու ցեղի պահանջը՝ կյանքի վերածնության սկզբունքով հավատալով նաև Արարատի ու Արարատով սկզբնավորվող հայրենիքի վերածնությանը:

Ղեռ մի կարոտ ունեմ անհազ՝ հասնեմ Անի ու նոր մեռնեմ,
Բանամ ճամփիս դռները փակ, տեսնեմ Անին ու նոր մեռնեմ...
Բանտից հանեմ մեծ Հայաստանն՝ այս ազատված փոքրիս խառնեմ,
Գրկելով հողն իմ բովանդակ՝ հայկեմ Անին ու նոր մեռնեմ...
Որպես ոսկի վաղվա գուշակ, որպես Մասիսին իմ անուշակ,
Գլխին հայոց մի դրոշակ տեսնեմ Անին ... ու չմեռնեմ...[2]

Ցավի ու հրճվանքի հորձանուտներով, մտածությունների ու զգայությունների այլեկոծություններով «Մասիսապատումը», ըստ ամենայնի, բանաստեղծական եզակի երևույթ է, տիպաբանական նորարարություն հայ գեղարվեստի համակարգում: Բանաստեղծական ներշնչանքը՝ անխառն, երևակայությունը՝ անսանձ, զգացմունքը՝ միստիկ: Շիրազն անհատականանում էր հայրենասիրական պոեզիայի պատմական ընթացքի մեջ ոչ միայն հույզերի անմիջական հորձանքով, բնական ռիթմով, ժողովրդական կենսախոռոչայանք ու պատկերավոր պարզությամբ, այլև գաղափարազեղազիտական հստակ ծրագրով: «Նախընտրեցի երգել ցեղին սիրտը, որին բախյունները կզգայի իմ մեջ... իմ սեփական արյունիս խորը: Հայությունը կ'ուլար և կմռնչեր իմ մեջ» [3] սա ոչ միայն բանաստեղծական սերունդների ընդհանուր հոգեզգացողություն է, պոեզիայի ճակատագիր, այլև գեղարվեստական որոշակի ծրագիր:

Շանթն է բեկվում ճակտիս վրա,
Մահ՝ չգիտեմ՝ կա՞, թե՛ չկա...
Ինձ ելնելու քարեր կան դեռ,
Ինձ ելնելու սարեր կան դեռ,
Մահեր, սարեր, դարեր կան դեռ...[4]

Ամբողջ բանաստեղծությունը ազգային ոգու հարանորոգ ուժի արտահայտություն է, արարատաբաղձության և արարատապաշտության բարձրագույն չափանիշ: Եթե նախդյան պոեզիային ներհատուկ էր տառապագին խոհը, զոհաբերվող հայրենիքի գեղարվեստական պատկերը, Շիրազի «Մասիսապատում»-ում տիրական են ոգու կորուվը, հայրենի կորուսյալ եզերքների գունեղ հեռագայությունը: Ազգային կարոտացավն իր ահռելի կշռով Շիրազի պոեզիայում համանիշ է պատմական կորուստն հետ բերելու ներքին զորության:

Օ~, չէ, նա է ազգիս ճամփան քարերն ի վեր, ի վեր Մասիս,
Թող ամպ ու շանթ գլխիս ոռնան սարերն ի վեր, ի վեր Մասիս,
Կտանեմ սիրտս վիրավոր, որպես դրոշ, Մասիսն ի վեր,
Թեկուզ մահով՝ կբարձրանամ դարերն ի վեր, ի վեր Մասիս...[5]

Իր պոեզիայով Շիրազը կորուսյալ հայրենիքի ազատագրումը դարձրեց բացարձակ գաղափար՝ նախանշելով համագային վերագարթոնքի ուղին, գաղափարական հուժկու հակահարված տալով ժամանակի վարչաքաղաքական հիմնասյուներին, գրաքաղաքական մամլիչ պայմաններում չընկրկելով, չգիջելով ոգու կորուվը. «Թեկուզ մահով՝ կբարձրանամ դարերն ի վեր, ի վեր Մասիս» կամ՝ «Ձեր լուռության դեմ Մասիս եմ գռռում, //Այս էլ քառասուն տարի աննահանջ».[6]

Մինչ ահառուք ճչում էին, թե՛ ձեռ քաշենք Մասիսից,
Մինչ կուզեին ինձ էլ պոկել աստվածաշենք Մասիսից՝
Ես իմ որդոց անունները Միս ու Մասիս կնքեցի;
Որ հավիտյան ելնենք Մասիս՝ ձեռ չքաշենք Մասիսից...[7]

Ազգային հիշողությունն կենսունակ պահող, դիմադարձելու կորով ներարկող բանաստեղծական հզոր արվեստ է սա՝ տառապանքի և հույսի գերագույն պոեզիա, ուր մակընթացությունները չունեն տեղատվություն մինչև վերելքի կամ վերադարձի վերջին հանգրվան: Խոսքի զգացմունքային լիցքը, որին աստիճանաբար միախառնվում է իմաստասիրական խորհրդածությունը, ակունքում ունի նաև ժողովրդական երգի նրբերանգներ: «Ճամփա տվեք, քար ու կապան, //Ճամփա տվեք ձոր ու ծապան, //Կարոտել եմ Սիւհան սարին, //Կարոտել եմ իմ աշխարհին...»: [8] Բանաստեղծի խոսք-խորհուրդը մերթ հնչում է որպես պատգամ՝ «Ինձ հոգեհանգիստ կատարեք միայն Մասիսի վրա», [9] մերթ որպես կտակ՝ «Քեզ Մասիսն եմ կտակում, որ դու պահես հավիտյան...», մերթ որպես վերջին հրահանգ ու իղձ՝ «Ինձ թաղեք միայն Մասիսի լանջին», մերթ որպես ողբերգական տարակույսից ճառագող հույսի ցուլք. «Ոնց կարող է գերի մնալ Արարատոյ վիթխարի, //Վաղն օրոցքից դուրս կոստնես ժայռից ելքով Միերի...»: [10] Հաջորդում են խոսքի պատկերային գյուտերը՝ խոհազգայական խտացվածքով, համապատկերային ընդգրկումներով. «Եվ իմ միակ տաճարն անմեռ... //Հայաստանն է հազարայեռ»// Մասյաց մարմար գմբեթներով» [11] կամ՝ «Հայոց վշտիս կշռաքարը լոկ Մասիսը կլինի...»: [12]

Ճշմարիտ պոեզիայի չափանիշն, ըստ Շիրազի, զգացմունքայնությունն է: Շիրազի բանաստեղծական տողի զգացմունքային լիցքը և՛ բնության տարերքի ուժգնությունն ունի՝ «Թեկուզ հարբեն որդիներին արյունով...», և տեղատվության խաղաղ մեղմությունը. «Հիմա ո՞վ է ձեզ համբուրում, //Ծովասարիս ծաղիկներ...// Ո՞վ է նայում Վանա ծովիս, //Ակին Վանս, բույնս կա՞...»: [13] Ինչ խանդավառությամբ, պատկերային ատաղձով միջնադարի տաղերգուները սիրո փառաբանության երգեր էին արարում, նույն զգայավառությամբ Շիրազն երկրպագում է կորուսյալ հայրենիքի խորհրդանիշերը՝ ուրվագծելով աշխարհագրական անուններով պատմականացվող տարածության և ժամանակի գեղարվեստական մի ամբողջ ճանապարհ: «Տարբեր լարեր կան անոր քնարին վրա,- նկատում է Լևոն- Ջավեն Սյուրմեյանը.- թե՛ աշուղական, թե՛ քնարական, թե՛ փիլիսոփայական, և նկարագրով էլ, որպես մարդ, նա հրաբխային բանաստեղծ է» [14]:

Շիրազի ծրագրային հայրենեղբայրությունն ունի աշխարհաքաղաքական որոշակի նախադրյալներ՝ կապված երկրորդ աշխարհամարտի հետ: Գերագանցելով իր մեծ նախորդին՝ «Ես իմ Մասիս սարն եմ սիրում», Շիրազը վերահաստատում էր ազգային բանաստեղծության դիմագիծը՝ «Ես իմ Մասիս սարն եմ պաշտում», և դա ոչ միայն հստակ վերջնակետ նշմարող գրական- գաղափարական ճանապարհի ընթացք էր, այլև նոր ու նորովի սկիզբ. «Այնքան պիտի Մասիս գոռամ, մինչև ես էլ մասիսվեմ...»: Մասիսվելու գաղափարը գեղարվեստական կոնկրետ պատկերի է վերածվում «Կուզեի նստել մի քարի վրա...» սկսվածքով բանաստեղծության մեջ: Հոգեկան ներքին զգայավառության պահը Արարատի հավերժությանը ձուլվելու ոգեղեն բարձրագույն վիճակ է. «Եվ նստած լռին այդ քարի վրա //Անդադար նայեմ իմ Արարատին, //Մինչ շիրիմ դառնա քարն էլ ինձ վրա //Եվ մամռած նայե իմ Արարատին...»: [15] Բանաստեղծի հայրենատրոնումի և հայրենագտնումի ներքին ձգտումը համահավասարվում է միասոցիզմի. ընդ որում՝ հայրենավերագտնումի ոգեղեն ճանապարհին ուղեկից է ժամանակային կոնկրետ պահի տեսլականը, որ էրգիր տանող գաղափարի ճանապարհի վերջնակետն է.

Ինձ էլ բերեք այն սուրբ ծյունից՝ իմ հուշերի արցունքով,
Երբ կազատեք՝ լուրն ինձ բերեք ոչ թմբուկով, ոչ շուքով,
Քանզի սիրտս շատ է մաշվել Արարատի կարոտից,-

Որ չմեռնեն խնդությունից՝ լուրն ինձ բերեք շշուկով...[16]

Զգայությունը հասնում է զգայավառության, զգայավառությունը՝ տեսիլի, տեսիլը՝ ներկայի մեջ եզրավորվող գալիքի կոնկրետ պատկերի: Բանաստեղծը խոսում է գալիքի սահմանից: Անցյալն ու ներկան՝ որպես ժամանակային կոնկրետ տարածքներ, նրա պոեզիայում առկա են որպես գալիքի եզրեր: «Շիրազի ստեղծագործությունը ոչ թե պատմություն է կամ անցյալի հուշ, այլ բանաստեղծական գալիք» [17],- նկատում է Ս. Աղաբաբյանը: Շիրազի հայրենասիրական բանաստեղծության նշանակետը ազգային գալիքի նախանշումն է.

Որդիներին Աղթամարա վանքում պիտի պսակեն,
Մայր Անիիս ավերակի՝ կյանքում պիտի պսակեն,
Ոչ ուրիշի ծովն են տենչում, ոչ նույնիսկ հովն ուրիշի,
Նավակներս Վանա ծովիս գրկում պիտի պսակեն: [18]

Ազգային գոյաբանության վերելք իմաստավորող խորհրդանշական պահի պատկերը առարկայանում է հայրենիքի վերամիավորման համազգային տոնի համապատկերում. «Ու մենք կպարենք սուրբ հարսանիքով //Մասիսի վրա հայոց քոչարի...»: [19]

Մասիսապատումը ազգային կեցության հիմքերը խորացնող ծրագրային պոեզիա է՝ նպատակամիտված ժողովրդի հոգեբանության մեջ ամուր պահելու պատմական հայրենիքին տեր կանգնելու վճռականությունը. «Ոսկեջրած այն թասն են քեզ, որ վաղն ըմպես ծովդ Վանա...»: [20]

Շիրազի հայրենասիրական պոեզիայի հիմնահարցերից է ժամանակի ու տարածության պատահականությունների քմահաճույքին դատապարտված սփյուռքահայության ինքնության պահպանման խնդիրը: Որպես երաշխիք՝ վերահիմաստավորվում է լեզու-հայրենիք միասնությունը. «Ով Արարատ ունի սրտում՝ իր հայ լեզուն չի մոռանա»: [21] Սպիտակ ջարդի դեմ Շիրազը բարձրացնում է պատմական հայրենիքի ազատագրման և սփյուռքահայության վերադարձի գաղափարը. «Քարավանվենք ազգովին դեպի Մասիսն իմ հույսի, //Աստղերն իբրև մոմ վառենք գմբեթի տակ Մասիսի»: [22] Ազգային բարոյական մեծությանը զուգակշիռ՝ Շիրազն ընդգծում է քանակական գործության անհրաժեշտությունը՝ որպես կորուսյալ հայրենիքի իրավաքաղաքական պահանջատիրության պայման. «Մեկին յոթը թե ծնեք ձեր այրունից, //Լոկ այն դարում մայր հողը ետ կխլեք ոսոխից»: Ազգային վերելքի ճանապարհին Շիրազը հրապարակախոսական հնչեղության է հասցնում ազգի հավաքականության սկզբունքը. «Ազգահավաքն, իմացեք, փրկությունն է մեր միակ»: [23]

Շիրազի՝ կորուսյալ հայրենիքի պոեզիայում մշտապես առկա է ցեղասպանության հատուցման պահանջը:

Քրիստոսին խաչող Հուդան վերածնվի՝ կխաչեմ,
Մեղք կա, դարեր էլ հնանա, չի փրկվի՝ կխաչեմ,
Իմ սուրբ ցեղը եղեռնողի մեղացն ամ ու ժամ չկա,
Հազար տարվա իր սև մեղքն էլ ով չքավի՝ կխաչեմ: [24]

Ցեղասպանության հիշողությունը, որ մշտապես ուղեկցել է բանաստեղծին կյանքի ճանապարհին, ի վերջո գեղարվեստական համապատկերի է վերածվում «Հայոց Դանթեական»-ում: Պոեմը ցեղասպանության հետքերով ճանապարհ է դեպի կորուսյալ հայրենիք. եղեռնապատումի տեսլապատկերներին զուգահեռ՝ Շիրազը քանդակում է հայդուկային շարժման առասպելական հերոսներին: Վրեժի ու հիշողության ցավի ներքին ցատունով բանաստեղծն աղաղակում է.

Ես էն դարի սրտին պիտի
Փորագրեմ, որպես վերքեր,

Երկու միլիոն հայ անուններ...
Ու ոսոխի սրտին պիտի
Ես դեռ փորեմ, փորեմ, փորեմ,
Որպես վիհերն Արարատի,
Երկու միլիոն հայ անուններ...[25]

Շիրազն իր մեծ ժամանակակցի՝ Սևակի նման դառնում է ցեղասպանության զանգահարը՝ եղեռնը պատմականորեն ներկայացնելով որպես հողագնդի՝ հատուցման չդատապարտված «մեղքերի մեղքը», «դանթեական դժոխքի դժոխքը»: Եղեռնի վերապրումը երբեմն հզորանում է այնաստիճան, որ դառնում է բնաշխարհիկ պատկերային գյուտի հիմք, ինչպես՝

Հայ լեռնապարը իր հայր Մասիսին
Պարբաշի արել, պարում էր անցավ,
Երբ լսեց հայոց եղեռնի մասին,
Կանգ առավ իսկույն, վշտից քարացավ...[26]

Կամ՝ «Ու գնում էինք, և ամեն ասուպ // Հայ մանուկների աչք էր ինձ թվում...»: [27] Բնաշխարհիկ պատկերի հենքին աստիճանաբար ծուլվում է նաև բանաստեղծի քնարական կերպարը. «Մեծ Մասիսը զանգ է վսեմ, ես իր լեզվակն եմ Սիս՝ // Պիտի ցմահ զանգահարեմ՝ ազատեմ հողն ազգիս»: Մասիսներով ամբողջանում է հիշողության մեջ վերապրվող հայրենիքի համապատկերը՝ Սասուն, Աղթամար, Բինգյուլ, Տիգրանակերտ, Կարս, Կարին, Բաղեշ, Բերկրին, Մուշ, Խուրթ, Ակն, Տարոն...

Ինքնավերագտնման և ինքնաորոնման հունով շարունակ ընթացող Շիրազի հայրենասիրական բանաստեղծության հանգրվանը «Վերջին իղծս» պատգամ-բանաստեղծությունն է: Անվերջ իր ծագումնաբանության կորուսյալ ակունքներին դառնալու և միաձուլվելու խոհազգայությունն ի վերջո ծնունդ է տալիս մի բանաստեղծության, որ ոչ թե չկայացած նվիրումի և ավարտվող կյանքի վերջերգ է, այլ մահից սկզբնավորվող նոր կեցության նախերգ:

Վեցերորդ բուռն հույսով տարեք սերմեք Սասնա սարերին,
Որ նա Սասնա էպոս դառնա հառնի գալիք դարերին:
Յոթերորդ բուռն իմ մոխրի որպես փյունիկը սրտիս
Դուք շաղ տվեք հազարազանծ ավերակում Անհիս:
...Առաջին բուռն ու վերջինը Արարատիս խառնեցեք,
Որ Հայաստանն այս կողմ բերեմ, որ չմեռնեմ ես երբեք...[28]

Զգայական վերելքների և ընդգրկումների անհատականությամբ, գեղագիտական ուրույն տեսակով Շիրազի հայրենասիրական պոեզիան տարերային երևույթ է 20-րդ դարի հայ բանաստեղծական անդամատանում, որ մշտապես վառ է պահելու էրզիր տանող ճանապարհի կերտները:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 1, Եր., 1981, էջ 144:
2. Նույն տեղում, էջ 241-242:
3. Վարուժան Ղ., Երկերի լիակատար ժողովածու, հ.3, Եր., 1987, էջ 463-464:
4. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 1, էջ 216:
5. Նույն տեղում, էջ 196:
6. Նույն տեղում, էջ 144:

7. Նույն տեղում, էջ 306:
8. Նույն տեղում, էջ 203:
9. Նույն տեղում, էջ 100:
10. Նույն տեղում, էջ 164:
11. Նույն տեղում, էջ 195:
12. Նույն տեղում, էջ 194:
13. Նույն տեղում, էջ 132:
14. Շիրազ Հովհ., Երկերի ժողովածու, հ. 2, Եր., 1982, էջ 345:
15. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 1, էջ 196:
16. Նույն տեղում, էջ 311:
17. Աղաբաբյան Ս., XX դարի հայ գրականության զուգահեռներում, գիրք 2, Եր., 1984, էջ 242:
18. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 1, էջ 319:
19. Նույն տեղում, էջ 200:
20. Նույն տեղում, էջ 326:
21. Նույն տեղում, էջ 43:
22. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 2, էջ 274:
23. Նույն տեղում:
24. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 1, էջ 328:
25. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 2, էջ 329:
26. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 1, էջ 199:
27. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 2, էջ 331:
28. Շիրազ Հովհ., Երկեր, հ. 1, էջ 164:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Արարատապաշտությունը որպես գեղագիտական դավանանք Նարինե Հովհաննիսյան

Արարատապաշտությունը որպես ծրագրային դավանանք խորհրդահայ բանարվեստում և, առհասարակ, ազգային գաղափարաբանության մեջ հռչակեց Հովհաննես Շիրազը: Հաղթահարելով պարտադրվող գաղափարական սահմանափակումները՝ Շիրազն ազատագրեց հայրենասիրական պոեզիայի ներքին տիրույթները, ոգի ներարկեց ազգային բեկված հոգեբանությանը, սովեց ազգային ինքնավաստահություն՝ խորհրդային միապետության քաղաքական պայմաններում հնչեցնելով իր էրգրի օրինական ժառանգության պահանջատիրության արդար պոեզիան: Շիրազն անհատականանում էր հայրենասիրական պոեզիայի պատմական ընթացքի մեջ ոչ միայն հույզերի անմիջական հորձանքով, բնական ռիթմով, ժողովրդական կենսախոհությամբ ու պատկերավոր պարզությամբ, այլև գաղափարագեղագիտական հստակ ծրագրով:

***Բանալի բառեր՝** ծրագրային պոեզիա, գաղափարաբանություն, արարատապաշտություն, ազգային ինքնավաստահություն, պատմական գործընթաց, հայրենիքի ոգի, ներքին շրջանակներ, իշխող վարչակարգ, ժողովրդական կենսախոհություն, զգացմունքայնություն, հույզեր, տազնապներ:*

